

"שבח" מ"שבחי הבעש"ט" ?

מאת אברהם רובינשטיין

(1) התעודה המתפרסמת להלן, שנושאה העיקרי הוא אפיזודה בלתי ידועה מחיי ר' מנחם מענדל מפרימישלאן, שרדה מספריית פערל אשר בטארניפול ונמצאת עתה בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. זוהי תעודה בת 21 שורות (וכן 2 שורות וכמה מלים מחוקות), שנכתבו על-גבי עמוד אחד בדף 18×12.5 . הכתב הוא ברור וקריא, ואף המלים המחוקות ניתנות לפיענוח ללא כל קושי.

מחבר התעודה העדיף להשאיר בעילום-שם. על מהימנות דבריו הוא מעיד את אביו בפסוק המסיים: "כ'ז סיפר לי אבי שהי' בבית רמ"מ בערך שתי שנים". אף כי זהות האב לא נודעה, מסתבר כי הוא היה קרוב משפחה של ר' מענדל ובשנות ה-20 למאה ה"ט נמצא בטארניפול והוא אז עשיר וזקן מופלג. וכך מספר עליו יוסף פערל בקונטרס שחיבר בשנת תקפ"ב: "וגם בקהילתנו יש אתנו הישיש הגביר פב"פ אשר היה בבית קרובו הצדיק מו"ה מנחם מענדיל מפרעמישליין משך שתי שנים"¹. אין ספק שאיש זה זהה עם אביו של בעל התעודה הנדונה. גבולות הזמן בו הועלו הדברים על הכתב ניתנים להקבע כדלהלן:

מן העובדה, שהתעודה נמצאת בספריית פערל נופק, מובן מאליו, שהיא נכתבה לכל המאוחר בשנות ה-30 למאה ה"ט. שהרי בעל הספרייה, יוסף פערל, ששקד כידוע על איסוף ספרים, כתבי-יד, אגרות ובמיוחד כתבים הנוגעים לחסידות, מת בשמחת תורה ת"ר/1839.² עם זאת, מטעמים שעוד ידובר בהם בהמשך, יש להקדים את זמנה.

ובדבר מועד a quo: הכתוב מתייחס לביקור שר' מענדל ערך אצל קרוביו לפני עלייתו לארץ ישראל בשנת תקכ"ד. הרפתקאותיה של אותה נסיעה תוארו בפרוטרוט על-ידי ר' שמחה בר' יהושע מזאליץ בקונטרסו הנודע בשם "אהבת ציון"³, שאף הוא נסע אז לא"י והפליג בספינה אחת עם ר' מענדל ועם עמיתיו. ר' שמחה יצא מזאליץ הסמוכה לבראדי בכ"ז אייר ובח' תמוז נפגש עם ר' מענדל ועם חבריו לנסיעה במקום שפך הדאנובה לים

1. כרם חמד ב' (תקצ"ו), עמ' 20.

2. כרם חמד ה' (תר"א), עמ' 163.

3. חמש"ד. שמו המקורי של הקונטרס הוא "ספורי ארץ הגליל" וכך הוא מופיע ברשימת הספרים של שלמה דובנא, שפורסמה על ידי גבריאל פאלק ב"הליכות קדם", אמסטרדם תר"ו, עמ' 33–35. ברם, שלמה דובנא שהיה חתנו של המחבר והביא לדפוס את הקונטרס, עשה בו כבתוך שלו, וברצותו להגדיל את היקפו (ר' שמחה ביקר רק בגליל וכל תיאוריו נוגעים לחבל-ארץ זה בלבד ומכאן השם "ספורי ארץ הגליל"), הרחיב את היריעה וכלל בה קטעים מספרים אחרים ושינה את שמו. הראשון שהרגיש בתוספות הזרות היה א"מ לונץ. עיין: "ירושלים" שנה ד' (תרנ"ב), עמ' 137–152. הקונטרס נדפס שנית ע"י ח"א הויזדארף בשם "דורש ציון" (ירושלים תרמ"ז), נכלל ב"אוצר מסעות" של י"ד אייזנשטיין (ניו-יורק תרפ"ז) וב"מסעות ארץ ישראל" לא. יערי (תל אביב תש"ו).

השחור המכונה בפיו באגאז⁴. "וביום א'... באנו אל באגאז שהוא מקום שנופל הנהר טוגא⁵ בים, ומצאנו שם ספינות רבות שעמדו שם, גם ר' נחמן הראדענקר ז"ל ור' מענדיל מפרימשלא⁶ ושאר חבריהם ונשיהם כלם עמדו פה להמתין עת רצון מתי תוכל הספינה לעבור מהנהר לים"⁷. כאשר נח הים מועפו, המשיכו הנוסעים בדרכם, ולאחר שהות של קרוב לשני חדשים בקושטא עלו, יחד עם עולי רגל מתורכיה ומארצות הבאלקאן, על ספינה שעגנה ביפו בערב ראש השנה אחר חצי היום. הספרדים, שמספרם עלה לק"י בערך, עלו כמעט כולם על החוף, ואילו האשכנזים, כ"ט במגין, נשארו בספינה ובצום גדליה הפליגו צפונה. מחמת הסערה שפקדה אותם במפתיע הגיעו לעכו רק ב"ב תשרי תקכ"ה, היינו יומיים אחר יום-הכיפורים. ר' שמחה עבר לצפת, ר' נחמן ור' מענדל השתקעו בטבריה. נסיעתו של ר' שמחה נמשכה איפוא ארבעה חדשים ומחצית החדש, מכ"ז אייר תקכ"ד עד י"ב תשרי תקכ"ה⁸. אימתי יצא ר' מענדל לדרכו — לא נודע. אך יש להניח, כי היה זה בסמוך לזמן שבו החל ר' שמחה את מסעו. וכאמור, הקדים לנסיעה ביקור המתואר בתעודה, ברם, מחבר התעודה לא היה בטוח במועד המדויק של הביקור. הוא ידע שהבעש"ט כבר לא היה אז בין החיים וכי הבעש"ט נפטר בשנת תק"ך⁹. אך סבור היה, שר' מענדל ערך את הביקור שתי שנים אחר פטירת הבעש"ט. מתוך כך הסתבר, ובבואו לקבוע את מועדו רשם שלשה תאריכים: תקכ"ב, תקכ"ד, תקכ"ה. את שני הראשונים מחק והשאיר את השלישי, דווקא את הלא-נכון. הסק מכאן, שהתעודה נכתבה לא בסמוך למאורע עצמו, אלא בזמן מאוחר יותר. ולכן ההיסוס בדבר קביעת המועד הנכון של הביקור.

(2) שני מקומות נזכרים בתעודה והם ישובי-ספר משני עברי-הדנייסטר: העיירה הפודולית ציקאנאווקי השוכנת על הגדה השמאלית של הנהר במחוז יאמפול, בדרום-מזרח פולין, ומולה על הגדה הימנית — עיר הנפה הבסראבית סורוקי¹⁰, שבתקופה ההיא השתייכה לתורכיה, כחלק מנסיכות מולדאביה.

המחבר מוסר, שלפני נסיעתו לארץ הקדושה ביקר ר' מענדל בציקאנאווקי. מטרת ביקורו לא נודעה, אך מסתבר שהיה זה ביקור משפחתי שמתן שכרו בצדו. דודו ר' הירש שגר שם, נתן לו סכום כסף לא גדול לכיסוי הוצאות הנסיעה. והנה קרה, שר' מענדל הלך לטבול

4. Boghas מיצר ים בתורכית.

5. דונאו—דאנובה.

6. מפרימישלאן.

7. אהבת ציון, עמ' ו.

8. אמנם הוא מעיר: "והמצליח דרכו יכול לבוא בכ"א יום" (שם, עמ' י"ז). אך במספר זה אין ר'

שמחה לוקח בחשבון את ההשהיות המרובות בדרך, שהכרחיות היו בתנאי הנסיעה של אז.

9. מכאן חיווק לדעה, שהבעש"ט נפטר בשנת תק"ך.

10. על ציקאנאווקי — Cekinowka עי' Słownik Geograficzny T. I. Warszawa 1880, p. 530

על סאראקי — Soroki שם, I. IX Warszawa 1890 p. 83

במקווה, שבניינה עמד על שפת הדנייסטר ולאזוניו הגיעו מעבר השני של הנהר, היינו מסורוקי קריאות הצלה, של יהודי "אשר ישמעאל אחד החזיק אותו תפוס עבור חוב". הלה ביקש רחמים והתחנן שיפדו אותו. לא היסס ר' מענדל, עבר את הנהר — המעבר בין שני הישובים נוח היה — ופדה את העצור בכסף שדודו העניק לו להוצאות הנסיעה לא". הדוד כעס עליו על שבזבז את כספו. אך קרוב משפחה אחר, בן דודו ר' מאיר ציקאנאפקער ריחם עליו ונתן לו מאתיים אדומים. ר' מענדל ברך את קרובו זה בעושר.

עד כאן סיפור המעשה, הריאליסטי בהחלט. באותם ימים טרופים של מלחמות בלתי פוסקות, "שערוריות" פנימיות, גזרות ונגישות, היהודי ה"תפוס", היינו העצור על חוב שהוא חב לשררה או על חוב שנכפה עליו (ואפשר שנשבה בפעולות מלחמתיות ונדרש כופר כדי לשחררו, ואולי אין זה אלא מעשה סחיטה בעלמא), הוא בבחינת מעשה יום-יום, במיוחד באזורים שבדרום-מזרח פולין. ועל הבעש"ט נמסר שהוא אמר: "כל אדם¹¹ צריך להיות תפוס איזה פעם"¹².

כידוע, היו ראשי העדה החסידית פעילים במיוחד למען "פדיון שבויים", אספו כספים למטרה זו או הקדישו לכך חלק מן התרומות שהגיעו אליהם מאת בני החבורה, והצילו רבים מידי שוביהם.

לפי המסופר בתעודה, באה מצוה זו של "פדיון שבויים" לידי ר' מענדל בהיותו בדרך לא", והוא לא החמיצה, קיים אותה והקדיש לכך את כל כספו. במקרה דגן, מן הראוי לציין את העובדה המעניינת, שהדבר אירע לאדם שנמצא מחוץ לגבולות פולין, אמנם באיזור-ספר אשר בבסראביה¹³.

(3) ועל עוד מאורע מסופר בתעודה. וראה זה פלא. לפתע עוזב המחבר את קרקע

11. הכוונה, כמובן, ליהודי.

12. שבחי הבעש"ט, דפוס קאפוסט, דף כ"ז עמ' ב'.

13. בתקופת גזרות ת"ח ות"ט היו פליטי חרב בפודוליה, שנמלטו לבסראביה. עיין "יון מצולה" לר' נתן-נטע הנובר (וינציאה ת"ג, בסוף הפרק "גזרה דק' קאסנטין"): "וקצת' ברחו למדינת וואלחיי", והכוונה למולדאביה שבסראביה היתה חלק ממנה. גם בעת הגזרות שלאחר כך היו יהודים נמלטים מפודוליה אל מעבר לנהר דנייסטר, היינו לבסראביה (בספרות החסידית: וואלחיי). הבעש"ט עצמו היה פעם בין הנמלטים (לפי המסורת בשבחי הבעש"ט, דף כ"ז עמ' ב—ג). על קשרי הבעש"ט אל בסראביה תעיד המסורת שבפי ר' משה חיים אפרים מסדליקאב: ע"ד שסיפר אא"ז נ"ע זללה"ה שפעם אחת עבר (הבעש"ט) הדנעסטר בלי שום שם רק ה' מניח חגורו ועבר עליו (דגל מחנה אפרים, פרש' וישלח). — כומר גרמני שעבר בשנת 1657 את בסראביה מעיד שסורוקי "מלאה" יהודים, מקצתם יוצאי פולין ומקצתם יוצאי אוקריינא, שמשם הם ברחו מחמת מרד הקוזאקים. — יהודים רבים עסקו בבסראביה, במיוחד באזורים הכפריים, בחכירות, בדומה ליהודי אוקריינא. עיין: E. Schwarzfeld, *The Jews of Moldavia at the beginning of the eighteenth century*, J.Q.R. Vol. XVI (1904) p. 113-116; פרקי בסרביה, תל אביב עמ' 94—120; א. פלדמן, תולדות היהודים בבסראביה במאה ה"ט, ירושלים תשכ"ג (כתב מכונה, דיסרטאציה), עמ' 191, 198.

העובדות המוצקות ועובר לסיפור אגדתי מוזר ביותר, ולקורא לא נותר אלא לתמוה על קלות המעבר מעולם המציאות אל עולם הדמיון. למרבה התמיהה, אין הסיפור קשור אל זה שקדם לו אלא קשר אסוציאטיבי בלבד ואינו נוגע לאישיותו של ר' מענדל או לנסיעה לא"י. והרי סיפור המעשה.

ילדו הרך של ר' מאיר הנ"ל חלה באופן פתאומי ומת. כאשר תמהו אנשים לפשר הדבר, נאמר שאבי הילד למד "בס"ח¹⁴ או בספר קבלה אחר". באותו זמן היה התינוק יונק משדי אמו. "והפך הילד פניו מהשדיים לאביו ואמר לו אבי הפשט אינו כך כמו שאמרת, והחלה וימות". סיפור זה הוא מסוג הסיפורים הידוע בשם "נבואת הילד", וענינו: ילד נולד ו"נבואה" עמו. הוא בעל גילויים מיסטיים, מפענח נעלמות, מחשב הקץ וכד'. לאחר שהוא ממלא את המוטל עליו ומשמיד את בשורתו, מסתיים יעודו והוא הולך לעולמו. סיפור "נבואת הילד" קרוב לסיפורים על "רב גדיאל נער" ולסיפורים על ה"ינוקא", המופיעים בחוג ספר הזוהר, בספר הזוהר עצמו וכן בספרות הקבלית המאוחרת. לאחרונה נתלבש מוטיב "רב גדיאל נער" בלבוש סיפור על ידי ש"י עגנון ב"מעשה רבי גדיאל התינוק"¹⁵. כיצד נתגלגל מוטיב "נבואת הילד" לאגדה חסידית — נדמה לי שזה מקרה יחיד בספרות החסידית — ומה זיקתו וזיקת המוטיבים הקרובים לו (רב גדיאל נער, ה"ינוקא" הזוהרי) אל ה"ינוקא" החסידי שלא היה אגדה אלא תופעה היסטורית-ריאלית — זה ענין לעצמו ואכמ"ל.

(4) על המניעים לעלייתו של ר' מענדל לא"י אומר בעל התעודה: "נסע לארץ הקדושה מחמת שהתחילו לנסוע אליו לעסוק בעסקים".

לרוע המזל, הצירוף "לעסוק בעסקים" אינו שכיח בספרות החסידית. אולם במידה גדולה של וודאות ניתן להניח, שכוונת המחבר לאנשים שהיו באים אל ר' מענדל כאל צדיק-בעל שם, למען יעסוק בעסקיהם, כלומר יברכם, ירפאם בדרך מאגית, ייעץ להם, יפעל למען הצלחתם, וכד'¹⁷. ברם, כפי שמסתבר מן הניסוח, הסתום במקצת, פנה ר' מענדל עורף לבאים אליו ונסע לא"י. הרי לפנינו נימוק מענין ביותר לעלייתו של ר' מענדל לארץ ישראל: אי-רצונו למלא תפקידים של צדיק חסידי.

14. בספר חסידים (?).

15. עיין גרשם שלום, המקובל ר' אברהם בן אליעזר הלוי, קרית ספר שנה ב (תרפ"ה), עמ' 115—116; וכן: מקורותיו של מעשה רבי גדיאל התינוק, קובץ "לעגנון ש"י", ירושלים תשי"ט, עמ' 289—305, שם גם ביבליוגרפיה מפורטת.

16. הינוקא החסידי הראשון היה אברהמניו בן ר' שלומקי מפאראבישטש, נינו של המגיד ממעז-ריטש והמפורסם ביותר היה ר' ישראל "הינוקא מסטאלין".

17. יוסף פערל בספרו "מגלה טמירין" ויין תקע"ט, אגרת סב, שם בפי אחד מגבוריו: "כי בכל יום ויום באים אורחים ממרחקים הן מבני עמנו והן להבדיל גוים וואליכין וכדומה לרבינו הקדוש שיחי' בעסקים שלהם" ולהלן: "ומלבד זאת הרבה דברים מוטל עלי לעשות . . . ולדבר עמו (עם הצדיק) באיזה עסקים אשר בני אדם מבקשים ממנו וכדומה".

אם פירושנו נכון, הרי מתקשר הענין עם שאלה נכבדה ביותר במחקר החסידי. ידוע, שקבוצות חסידים היו עולים לא"י, אם כבודדים ואם בחבורות¹⁸. האפשר לראות בעלויות אלו ביטוי למגמה המשיחית שהיתה, לדעת רבים, שלטת בחסידות, בדורות הראשונים לקיומה? מבלי להסתכן בהכללות יש לקבוע, שהכתב שאנו עוסקים בניתוחו על עלייתו של ר' מענדל מפרימישלאן לא"י, מתעלם לגמרי מן המגמה המשיחית.

ברור, כי עובדה זו אינה עומדת בסתירה כלשהי לדחיפות הקשורות בחיבת הארץ, להכרה בקדושתה, לתקוות להתעלות רוחנית על אדמת הקודש¹⁹. אלו וודאי יצרו את הלך-הרוח המתאים לעלייה, את הרקע הרגשי שלה. שהרי, בדורות הקודמים, בכל עת ובכל מקרה כמעט, כשהיו יהודים עולים לא"י כיוונה הערגה לארץ הקדושה המשולבת באמונה המשיחית את הלב לציון. ועל כגון דא חלים דברי גרשם שלום, שהחסידות לא הסתלקה משום יסוד חיוני ביהדות ובוודאי שלא וויתרה על התקוות המשיחיות. אך על השאלה אם הפכה האמונה המשיחית את החסידות לתנועת גאולה אשר מאווייה ומעשיה כולם טעונים היו מתח משיחי גבוה — יש להשיב לפחות במקרה דידן של עליית ר' מענדל — בשלילה.

הרצון להטיל על ר' מענדל תפקידים של צדיק חסידי מפנה את תשומת-לבנו לענין נוסף. נזכור, שהמקרה המתואר אירע שנים מעטות בלבד אחר פטירת ר' ישראל בעל שם טוב. בעל התעודה עצמה מדגיש עובדה זו, ולא בכדי. בשנים אלו התנהל מאבק על ירושת הבעש"ט ועל כתר המנהיגות של כת החסידים החדשים. המסורת החסידית רומזת, שהבעש"ט הועיד את ר' בער ממעזריטש לממלא מקומו. תחלה היו לו לבעש"ט "געגועים" לר' בער, וכאשר הלה בא אליו לימדו חכמת הקבלה. "וכשנסע המגיד ז"ל מהבעש"ט בירך אותו הבעש"ט ואחר כך הרכין הבעש"ט את ראשו שיברך אותו ולא רצה ולקח הבעש"ט את ידו ונתן על ראשו ובירך אותו"²⁰. אולם אפשר, שתיאור זה לא בא אלא להצדיק את הקורות. לאחר נצחון המגיד²¹ הועלה הסיפור, שהבעש"ט עצמו ראה בו את יורשו. ידוע,

18. י. היילפרין, העלויות הראשונות לא"י, ירושלים—תל אביב תש"ז; י. ורפל, החסידות וארץ ישראל,

ת"ש עמ' יח—יט, סה—ע ועוד; ב"צ דינור, במפנה הדורות, ירושלים תשט"ו עמ' 192—206.

19. והרי כה כתב ר' מענדל עצמו לאחיו ר' צבי מזלאטשוב: עד מתי אתה יושב בחו"ל ואתה שומע לקול המדברים סרה על ארה"ק הזאת אשר כל חללי עלמא כלא נחשבו עליה צריך להתפלל תפלות הרבה להרגיל קדושתה ואזי ידע ויחבב בעצמו שהוא הולך עם אלקים. עיין: ברוך הכהן מצפת, חיבת הארץ, ירושלים תרנ"ז דף עה עמ' ב. אין כאן, לדעתי, קריאה לעליה לא"י, אלא הטחה כלפי המדברים סרה עליה.

20. שבחי הבעש"ט, דף ט עמ' א—ג. עיין גם כתר שם טוב ח"ב, זאלקווא תקנ"ב, הדף שלפני האחרון.

21. הלגיטימיות של נצחון המגיד באה לידי ביטוי באמרה אגדתית בשם ר' יחיאל מיכל דק"ק זלאטשוב: "וכשנפטר הבעש"ט צו לו (מן השמים) שיקבל את המגיד הגדול ר' דוב לרב והראו לו שאותן מעינות החכמה שהיו הולכין להבעש"ט הולכים להרב המגיד ז"ל" (שבחי הבעש"ט, דף כד ע"א).

שר' בער התקרב לבעש"ט רק בשנות חייו האחרונות, לא הוכר כמנהיג מיד אחר פטירת רבו. יש שטענו לזכות הבכורה של ר' יעקב יוסף מפולנאה, התלמיד הוותיק²². מסתבר, שהוויכוח על ההנהגה החסידית נמשך כ-6 שנים, עד שזו נכונה בידי המגיד²³. אך כל הסימנים מוכיחים שגם לאחר מכן לא הרכין ר' יעקב יוסף את ראשו לפני המגיד.

כאן המקום להעיר, כי עיון מדוקדק ברשימת הבאים במגע עם הבעש"ט וברשימת תלמידי המגיד, יגלה העדר מפתיע של שמות המופיעים בשתייהן גם יחד. מסתבר, כי אלה ששהו במחיצת הבעש"ט לא הלכו אצל המגיד ולא נסתפחו אל חבורתו, פרט אולי לשנים מהם²⁴. בני הדור הראשון בחסידות, שהאריכו ימים אחר פטירת הבעש"ט, נסוגו

22. א. י. השל, לתולדות ר' פנחס מקאריץ, עלי עין ירושלים תש"ח-תשי"ב, עמ' 221-222.
23. הנחה זו אפשר להסיק משתי תעודות, פרי עטו של המתנגד הנודע ר' דוד המגיד ממאקאו. באגרת ללא תאריך, שנכתבה לכל המאוחר בשנת תקס"ה, כותב ר' דוד: ותחילת ניצות ופריחת ציץ הרשע הכת הזה היה בשנת תקכ"ו... רק בשנה הנ"ל נתפרסם ר' בעריש ממעזריטש דוואלין, אשר כמה רבנים וגאונים נסעו אליו לשאול עצה, וקצתם קבלו דרכיו (ש. דובנוב, תולדות החסידות, תל אביב, תר"ץ-תרצ"ב, עמ' 462-463). במקור שני משנת תקע"ד — ע"ה הידוע בשם "צוואת ר' דוד", נאמר: וכן שמעתי מגדול שבהם רבם של כל בני הכת הזאת (הכוונה לר') יצחק לוי מבארדיטשוב) אמר לי בשנת תקל"ח שלא ראה כתבי האר"י ולא למד [בהם] מיום היותו אצל רבו ר' בעריש תלמיד ריב"ש יותר מי"ב שנה (PAAR XXV [156] p. 151) בתקל"ח אמר איפוא ר' לוי יצחק למגיד ממאקאו, שי"ב שנה לפני כן הוא הצטרף לר' בער, היינו בתקכ"ו. והרי זה המועד הנזכר באגרת הקודמת כשנה שבה התפרסם ר' בער ו"כמה רבנים וגאונים" החלו לנסוע אליו. משמע, שעד לשנת תקכ"ו נמשך המאבק על ירושת הבעש"ט ורק אז היתה ידו של ר' בער על העליונה. — האגרת צורפה לכה"י הנודע בשם "זמרת עם הארץ", ה"צוואה" — לכ"י "זאת תורת הקנאות": עיין מאמרי "שבר פושעים לר' דוד ממאקאו — זאת תורת הקנאות לר' יחזקאל ממרא-דומין", קרית ספר לה (תש"ד), עמ' 242-243. — ואסמכתא לדברים האמורים פה אפשר למצוא בכה"י הגרמני של יוסף פערל "על מהות כת החסידים". שם במבוא כתוב: "לפני מחצית המאה בערך נתפשטה הכת הזאת (כת החסידים) בכל המחוזות שהשתייכו למלכות פולין לשעבר וכן...". (ייווא בלעסער, 1 [1932], עמ' 5). כה"י הוא משנת 1816. 50 שנים לפני כן — היינו 1766 / תקכ"ו. ציון שנת 1766 כמועד בו החלה החסידות להתפשט, תואם את הידיעות המובאות על ידי ר' דוד ממאקאו. והרי תאריך זה קשור עם זמן התבססותו של ר' בער ממעזריטש כמנהיג חסידי. — לכה"י של פערל עיין מאמרי: כתב היד על מהות כת החסידים, קרית ספר לה-לט (תשכ"ד-תשכ"ה).

24. ר' מיכל מזלצטשוב ור' נחום מטשארנוביל. ספק-מה מתעורר ביחס לר' מענדל מפרימישלאן עצמו. הקיבל תורה מפי המגיד אם לאו? בשער הקונטרס "דרכי ישרים" הנקרא על שמו נאמר: "ספר דרכי ישרים והוא הנהגות ישרות מר' מענדל מפרימישליין אלו דברים הנחמדים והנעימים... אשר איזו ותיקין ועשה אונים לתורה, מלוקט מפי קדושי' עמודי העולם, ה'ה'... מו' ישראל בעש"ט זלה"ה ומהרב המגיד... מו' דוב בער מ'מ דק'ק מעזריטש, וגם הוסיף נופך מדליה, אשר עד הנה לא עלו על משבח הדפוס, שנמצא ת"י הרבני... מוהר"ר אברהם אבלי מטשודנאב שהיה מקדם מ'צ ומ'מ בק'ק וויטקאב". הקונטרס הוצא על ידי יוסף בן-ציון בנו של ר' אבלי יחד עם פלוני בויתאמיר תקס"ה. לכאורה מעיד נוסח השער שר' מענדל יצק מים על ידיו של ר' בער, המגיד ממעזריטש. אך אין

לקרן זוית, רשמו את תורתם, את תורת רבם ותורות עמיתיהם, או עלו לארץ ישראל. אפשר שעובדה זו, שהיא בעלת משמעות מכרעת בתולדות החסידות, היא תוצאה מהצלחתו של ר' בער לאחוזו בשרביט ההנהגה של המחנה החסידי ומכשולן המאמצים להכתיר את ר' יעקב יוסף כמנהיג.

מכל מקום, מן המסופר בתעודה ניתן ללמוד, שהתסיסה סביב ירושת הבעש"ט לא נתקיימה בהכרח בגין אישיותו של ר' יעקב יוסף בלבד. נדמה, שהיו שרצו לראות את ר' מענדל מפרימישלאן בראש עדה חסידית. ואמנם, היו לו לר' מענדל תלמידים ששמעו לקח מפיו והסתופפו בצלו. אולם כאשר, כדברי בעל התעודה, החלו באים אליו "לעסוק בעסקים", היינו ראו בו צדיק הרגיל במעשי בעל-שם ושפעולתו מקיפה גם את התחום ה"ארצי", סרב והחליט לעלות לארץ ישראל.

(5) אם נעקוב אחר הנתונים הביוגרפיים המעטים שברשותנו, ניווכח שר' מענדל היה בעל מעמד מיוחד בין אנשי הכת.

א. על שהותו במחיצת הבעש"ט אנו קוראים בס' ויכוח לר' ישראל המגיד מסלוצק, כדלהלן: "כמו ששמעת[י] מפי הגאון הישיש הרב דק'ק מועבובו [מעזובו] שהי' קודם רב בק'ק בערש"ט בפאריבעזעו שהי' חבר בימי חרפו עם האיש אלקי הידוע ר' אליהו מווילנא ואמר שנסע להמסית הגדול שבגדולים לר"י ממוע בוז [ממעזובו] אחר שמעו שמו ומצאו אותו בור רק [ריק] אין בו מים של תורה כי אם הידיעה שהיה [שהיו] אומרים שהוא ראה דבר שלא ראה ולא שמע²⁵ וגם לפניו ר' מענדל פראמישלנער ור' גרשון מקיטב אתרחש הדבר שנמצא איזה עצם שבור איננו זוכר אם בגף או ברגל בסעודה שלישיית בשבת אמר המסית הצוגו [הציגו] אותה לרבנים השיבו הרבנים איך נהיו [נהיה] אנו מורים בפני הרבי ובפני היושבים ראשונה במלכות והבין הרבי כי הגאון [הגאון] הגזכר מנסה אותו אם הוא ת"ח ע"כ המתקו סוד הרבנים ביניהם [ביניהם] שלא להורות בפניהם אמר המסית יודע אני שאתם דנים אותי למחוסר ידיעתי ולמה לי לידע הלא היא שאלה נכרי' דהלא אין העולם

הכרח לומר כך. והטעם: אימרות הבעש"ט — אמנם מעטות — משובצות בגוף הקונטרס לא כן דרושי המגיד. אלה באים רק בסיום, כתוספת, תחת כותרת מיוחדת: "עוד הצגנו פה דברים נחמדים דרושים נאים מלוקטים שנמצא כתבי קודש... מהרב המגיד דק'ק מעזירוש [מעזריטש]". אפשר אפוא, שכתב ובו דרושים בשם המגיד נמצא יחד עם כ"י "ההנהגות" של ר' מענדל (אולי בכריכה אחת). וכאשר נגשו המו"לים להוציא את כה"י צירפו אליו את "תורות" המגיד. וכדי להעלות את שער הקונטרס, רשמו כי "ההנהגות" לוקטן הן מדברי הבעש"ט והן מדברי המגיד. ואכן, בהתחשב עם ההפסקה שחלה בהנהגת הכת בין פטירת הבעש"ט ובין עליית המגיד שנמשכה, כאמור, עד שנת תקכ"ו; ובשים-לב לכך שר' מענדל יצא את המדינה בקיץ תקכ"ד, נוטה אני להניח שגם ר' מענדל מפרימישלאן נמנה עם הרוב הגדול של רואי פני הבעש"ט, שלא הכירו בסמכות המגיד להיות מנהיגם של החסידים. למרבה התמיהה והמבוכה מכנה מקור אחד את ר' בער המגיד ממעזריטש תלמיד של ר' מענדל מפרימישלאן, ועיין להלן הערה 39.

25. כלומר, שהוא בעל רוח הקודש.

בלא רבנים אמר לו הרב הגאון אמור לי הדין מאורח חיים עכ"פ הם מוצרכים (!) לכל בר ישראל לעצמו למשל אם ישכח יעלה ויבוא איך יעשה, השיב האיך ישכח אם החיוב לומר אין רשאי לשכח ע"ז נאמר מי חרש כמו עבדי²⁶ אותן אנשים שרוצים לעבוד שמו יתברך האיך אנו משימים מלת הגיון (!) אפיקרסית כאלו על לוח לבם כל רגליהם יורדות מות²⁷ ואין טוענין למסית²⁸.

סיפור זה, אותו מוסר המגיד-המתנגד מפי רב וגאון ישיש, חותם של אמת טבוע בו, אף כי לא נוכל, מובן מאליו לערוב לדיוקו המלא. מקורות מתנגדיים וחסידיים כאחת, בעיקר מימי המגיד ר' בער ממעזריטש ואילך, מעידים שרבנים ולמדנים סתם היו מעמידים במבחן את ראשי העדה החסידית, אם מתוך רצון כן לתהות על קנקנם ולעמוד על למדנותם ואם מטעמים של קינטור והתגרות וכדי להוכיח את בורותם. יש גם שהתראו כחסידים ולאחר מכן לעגו ברבים שהצדיק לא עמד על זהותם²⁹. בעל "שבחי הבעש"ט" יודע לספר גם על נסיונות שבפניהם הועמד הבעש"ט עצמו. "פ'א בא איש אחד ממדינת ליטא ששלחו אותו בני מדינתו לתהות על קנקנו" (של הבעש"ט), ומשנודע הדבר לבעש"ט "כעס ואמר מה להם לתהות על קנקני"³⁰.

על כל פנים, העובדה שבין שני שמות המסובים על שולחן הבעש"ט שנשארו חרותם בזכרוננו של הרב הישיש, האחד הוא של ר' מענדל מפרימישלאן, מוכיחה על גודל הפרסום, שזכה בו תלמיד זה של הבעש"ט. נשים לב גם לכך, שר' מענדל עזב את פולין כ־30 שנה ויותר לפני מועד כתיבת ס' ויכות, לכן אין לזקוף את הזכרת שמו על איוה מאורע אקטואלי.

26. ישעיהו מב 19 בשנוי: "מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי".

27. משלי ה, ה, בשנוי קל: "רגליה יורדות מות".

28. ס' ויכות, ווארשא תקנ"ח, דף ט עמ' ב. הסיפא של הסיפור — השאלה בענין "יעלה ויבוא" — נכלל גם ב"שבחי הבעש"ט" דף לא עמ' א—ב, אלא שבגירסא ההיא הוזמן הבעש"ט בפני אסיפת ועד ד' ארצות.

29. כך עשה המגיד ר' ישראל עצמו. בס' ויכות דף ה עמ' א הוא מספר: "הרב דק' קאזניץ ור' יצחק מלאנצוט (ר' ישראל המגיד מקאזניץ ור' יעקב יצחק החוזה מלובלין) ... לא הבינו מהותי כשהייתי אצלם בחורף העבר (תקנ"ז) ואמרתי לפניה' שאני חסיד מכת שלהם והם האמינו בדבר וגם התפללו בעדי שיוגמר חפצי ורצוני, ומה הי' רצוני לעמוד נגד האפיקורסי' היוצאי' מהם". נגד תופעות מסוג זה מתריע ר' אליעזר מטארניגראד, תלמידים של שני צדיקים אלה: "וזה דרכם של בני בליעל חושבים בלבם אני אנסה ואעמוד בו על בירור ואמת הדברים. . . ויאמר בלבו שילך לבית הצדיק וירא' אם יעורר בו ויאמר לו כל סתריו מה טוב, ובאם יקרבהו אז בודאי לא ידע מאומה ושקר ענו בו (שהצדיק הוא בעל רוח הקודש), ויעשה הרשע כדבריו, והצדיק ידבר אתו רכות ולא יזכיר דבר מה ובפרט להרצוי' להבחין (לבחון) ובצאת הבליעל מבית הצדיק, אזי און יחשוב בלבו שבודאי הצדיק לא ידע כלל" (נועם מגדים, מונקאטש תרס"ה, פרש' תצוה). בהמשך דבריו מסביר ר' אליעזר למה לא גילה הצדיק את תעלולי בן-הבליעל, למרות שהבחין בהם. אין זה מן הנמנע, שר' אליעזר רומז על סיפורו הנ"ל של ר' ישראל מסלוצק.

30. שבחי הבעש"ט, דף יב עמ' ג. עיין גם הסיפור הראשון באותה פסקא.

באפשרותנו גם לקבוע, באומדן מתקבל על הדעת, את המועד בו חל המקרה המתואר. ר' גרשון מקיטוב עלה לארץ בשנת תק"ז (הוא הגיע לירושלים בערב ראש-השנה), אך אפשר שעזב את איזור מגוריו כבר בחורף תק"ו. ארבע שנים שהה בחברון ושש שנים — בירושלים. בצום גדליה תקי"ז מתה עליו אשתו, וכפי הנראה, נסע בקיץ אותה שנה לפולין כדי לישא אשה שנייה, ולפי בעל "שבחי הבעש"ט" — כדי לשדך את בנו. אך אין זה מן הנמנע ששתי המטרות גם יחד עמדו נגד עיניו.³¹

כפי שנוכיח להלן, נולד ר' מענדל בשנת תפ"ח. אילו נערך הביקור בבית הבעש"ט, המתואר בס' ויכוח, לפני עלייתו של ר' גרשון מקיטוב, היינו עד תק"ו—תק"ז, היה אז ר' מענדל בן י"ט לכל היותר. ואין הדבר מתקבל על הדעת, שעולי-ימים היה זוכה ליחס המתואר (החיפוש אחר תלמידים צעירים אופייני להנהגתו של המגיד ממעזריטש. אנשי חבורתו של הבעש"ט הם בדרך כלל בני גילו). על כרחנו נקבע, שהביקור נערך לאחר שר' גרשון שב לפולין, היינו בתקופה שבין שלהי תקי"ז לפסח תק"ך³², ור' מענדל אז בסוף שנות ה-20 או בראשית שנות ה-30 שלו, ונודע במידה כזאת שהרב הישיש נזכר בו לאחר שלוש שנה ויותר.

ב. הדעת נותנת, שכל דברי התורה שנמסרו בשם ר' מענדל מפרימישלאן³³ וכן הקונטרס "דרכי ישרים" הנושא את שמו, הם מן התקופה שלפני העלייה, היינו מראשית שנות ה-60 למאה הי"ח.³⁴ וודאי שאין להפריז בהערכת המשמעות הקונקרטית של תארים ודברי הערצה, הנלווים למבואות³⁵. אפילו הכי, חורגים דברי ר' משולם פייבוש העליר, מסופריה

31. עיין: ברוך דוד הכהן, ברכת הארץ, ירושלים תרס"ד, סי' שכו, שכו, שלב; שבחי הבעש"ט, דף ח עמ' ב; א. ל. פרומקין — א. ריבלין, תולדות חכמי ירושלים, ירושלים תרפ"ט, עמ' 56—59, שם מלואים עמ' 41; א. י. העשיל, ר' גרשון קוטובר, פרשת חיי וועליתו לארץ ישראל (1950-1951) *HUCA XXXIII* ח"ב; י. היילפרין, העליות הראשונות לא"י, עמ' 12—16; ג. שלום, שתי אגרות מארץ ישראל משנות תק"ך—תקכ"ד, תרביץ כה (תשט"ז), עמ' 429—430.

32. בפסח תק"ך חלה הבעש"ט את חוליו שמת בו בחג השבועות (שבחי הבעש"ט דף לה עמ' ג). אם נכונה הנחתנו בדבר קביעת מועד המאורע המסופר בס' ויכוח, הרי כאן הוכחה ברורה, שאמנם חזר ר' גרשון לפולין, עובדה שעדיין היו שפקפקו בה. כידוע, נתגלה קברו על הר הזיתים אשר בירושלים, אך יש מי שמצא קבר זה בקיטוב שבגאליציה. עיין: חובת ירושלים, מג, א; ירושלים של א. מ. לונץ שנה א (תרמ"ב) עמ' 125; י. מאסטבוים, גאליציע, ווארשע 1929, עמ' 106.

33. דבריו מובאים ע"י ר' בנימין מזאליץ, ר' עזיאל מייזליש, ר' אברהם חיים מזלאטשוב, ר' משה חיים אפרים מסדילקאב, ר' משולם פייבוש העליר מזבריזא.

34. קונטרס זה הוא מן החיבורים החסידיים הקדומים ביותר, ואם נניח שר' מענדל עצמו רשם את "הנהגותיו", זהו החיבור הראשון ממש שהועלה על הכתב וזכה לראות אור הדפוס. אמנם, במקרה זה יהא עלינו לקבוע, שעברו עשרות שנים בין כתיבת הקונטרס להדפסתו. למהדורות השונות של "דרכי ישרים", עיין: א. מ. הברמן, ספר הבעש"ט, קובץ, ירושלים, תש"ך עמ' מו—מח.

35. איש קדוש, החסיד המפורסם, החסיד המובהק איש אלקי, הקדוש אלהי הרב הגדול בוצינא קדישא וכד'.

המעולים של החסידות³⁶, ממסגרת הגינונים השגרתיים ומעידים על כך שלמרות גילו הצעיר באופן יחסי, זכה ר' מענדל להוקרה רבה. בבואו להעלות על הכתב "יושר דברי אמת ואמונה הנשמע מפי משכילי הדור אנשי מופת בעלי רה"ק אשר עינם ראו ולא זר כמלאך אלהים פחדם ויראתם וכולם ממעין אחד שתו ה'ה האלקי ריבש"ט זללה"ה", הוא מונה שלשה אישים מהם ינק את תורתו והם: ר' דוב בער, ר' מנחם מענדל, ר' יחיאל מיכל (המגיד מזלאטשוב)³⁷. את זיקתו אל ר' מענדל הוא הציין כזיקת תלמיד אל רב. "ואני כמה פעמים הייתי לפני האשל הגדול ר' מנחם מענדל מפרימישליאן ע"ה זללה"ה זכותו יגן עלינו"³⁸. במקום אחד מונה ר' משולם פייבוש את ר' מענדל כאחד מן השלשה שהם לא רק בעלי רוח הקודש, אלא גם זכו לגילוי אליהו. "כי צריך אנו לפרש לך כ'ז היטיב אף שידעתי באמי שאתה מבין כ'ז מבלעדי אבל אני ג'כ שהבנתי כל מה ששמעתי מרבתי הקדושה הנ'ל קוד' ששמעתי מהם אבל לא נהנתי בדברים ההם כי כתיב ואל בינתך אל תשען עד ששמעתי מפיהם [ו]מפי כתבם אשר ידענו כי הם בעלי רוה"ק מקצתם שהיו להם גילוי אליהו ז'ל כמו הבעש"ט ז'ל ומו' מנחם מענדל ותלמידו מו' דוב בער זללה"ה ואז בשמעי מהם נתקשרו הדברים בלבי כאלו קבלנום מפי חכמי המשנה ז'ל"³⁹. ובכן, לפי הערכת הכותב

36. ג. שלום, מולד 144—145 (1960), עמ' 344.

37. ליקוטים יקרים, לעמבערג, תקנ"ב, דף יט עמ' ד. המובאה לקוחה מקונטרס ראשון של ר' משולם פייבוש העליר מזבירזא, שיחד עם קונטרס שני של אותו מחבר נכלל, מבלי שהדבר צויין, ב"ליקוטים יקרים". שני הקונטרסים, בצירוף חומר נוסף, הופיעו תחת השם "יושר דברי אמת" ע"י נכד המחבר, מונקאטש תרס"ה. הקונטרס הראשון נכתב בצורת אגרת וחובר ביום ג' י"ט סיון תקל"ז. ועוד קודם לכן הופיעו קונטרסים אלו (בשינויים) ב"קבוצת יעקב". פערמישלא תרנ"ז, ולאחר מכן במהדורות אחדות של "דרך אמת" ששמו של ר' משולם פייבוש נקרא עליו. השוואת שני הקונטרסים הנדונים במהדורותיהם השונות (ליקוטי יקרים, יושר דברי אמת, קבוצת יעקב, דרך אמת) וניתוחם הענייני עשויים לתרום תרומה ניכרת לחקר החסידות. עיין: שם הגדולים החדש לא. וואלדען, ווארשא 1864, בערך פייבוש; סדר הדורות מתלמידי הבעש"ט (סדר הדורות החדש) למ. בודק, לבוב תרכ"ה, פרק ד; תולדות החסידות לדובנב, עמ' 323—324 הערה 5; וכן במאמרו האנגלי של יוסף וויס: The Kavvanoth of Prayer in Early Hasidism, JJP Vol. IX (1958) p. 186—187.

38. ליקוטים יקרים, שם, שם.

39. שם, דף כג עמ' ג. זהו המקור שעליו הצבעתי לעיל בהערה 24, כי המגיד ממעזריטש מכונה תלמיד של ר' מענדל מפרימישלאן. ואילו במקבילות (יושר דברי אמת, קבוצת יעקב, דרך אמת) הסדר בין השלשה הוא אחר: "הבעש"ט ותלמידו . . . מו' דוב בער ומו' מנחם מענדל". אמנם ברור, שלספר "ליקוטי יקרים" זכות עדיפות, שהרי הוא ראה אור עוד בחיי ר' משולם פייבוש ומן-הסתם בהסכמתו, ואילו החיבורים המקבילים הופיעו אחרי שני יובלות שנים ומעלה. הואיל וכך מסתבר, שהמו"לים תיקנו את מה ש נ ר א ה ב ע י נ י ה ם כשיבוש. אפילו הכי, מתעוררת השאלה לגבי נכונות הסדר של שלשת השמות, כפי שרשום ב"ליקוטים יקרים". האם הוא הסדר המקורי ובו יצאו הדברים מעטו של ר' משולם פייבוש, או שמא דווקא בהוצאה הראשונה של שני הקונטרסים חלה טעות-דפוס. וצ"ע.

הגיע רק חלק מרביותיו לדרגה הגבוהה של חסד אלוהים, שהיא גילוי אליהו, ור' מענדל נמנה עם בני-עלייה אלה. לא למותר לציין, כי נפקד כאן שמו של ר' מיכל מזלאטשוב, למרות שר' משולם פייבוש חשב את עצמו לתלמידו המובהק. מכאן — שההבחנה היא רבת משמעות.

ג. בכ"י הגרמני הנ"ל עמ' 7 מונה יוסף פערל "שלשה אישים מחבורת הבעש"ט שהיו צדיקים גדולים ושפעלו למען הפצת החסידות והם רבי בער מעוריטשער, ר' מענדל פרימישלאנער ור' מעכל קאלקער" [ר' יחיאל מיכל מזלאטשוב].

ד. אבל גם מתנגדים כמו לו לר' מענדל, שאמנם הכירו בצדקותו אך חשבוהו לגאוותן. אף עובדה זו משמשת עדות למעמדו החשוב. "וגם מי שלא ימצאו בו שום דופי וחרון כמו שהי' ר' מנחם מענדל זללה"ה הי' אומרים עליו המלעיג' שהוא באמת צדיק אבל הוא בעל גאווה גדול"⁴⁰. סתם ר' משולם פייבוש ולא פירש מי הם המלעיגים: מן המחנה שהתנגד לחסידות או מבני הכת עצמה.⁴¹

התעודה מכילה חומר מאלף גם על דרכו של מענדל בעבודת השם, ובמיוחד בתפלה, ועיין בגופה.

(6) סיוע רבי-ערך מגישה התעודה לפירושם של שלשה סיפורים משל שבחי הבעש"ט, דף יט עמ' ב—ד, היא מאפשרת לקבוע את זהותה של אישיות בלתי ידועה המופיעה בשנים מן הסיפורים הללו, מעשירה את ידיעותינו הדלות כל כך על ר' מענדל מפרימישלאן, ומוסרת על תכונה רבתי שליוותה חסידים שעלו לארץ-ישראל.

הסיפור השני פותח: "שמעתי שהי' הרב (הכוונה לר' יעקב יוסף מפולנאה, בעל 'תולדות יעקב יוסף') משבח מאוד התפילה של ר' מענדלי שבא מק'ק ציקאנווקי להפטר מהרב קודם נסיעתו ושבת שם". שמו של ר' מענדלי שבא מציקאנווקי אינו ידוע לנו משום מקור אחר, ועל-כן לא זוהה עד היום. כמו כן לא פורש לאיזו נסיעה הכוונה. עתה, לאור האמור בתעודה, אין ספק כי מדובר על ר' מענדל מפרימישלאן, ששהה בציקאנווקי בדרכו לא"י ומשם בא לר' יעקב יוסף, כדי לקחת ממנו ברכת פרידה. בזה יש, לדעתי, להסביר את העובדה שכאשר בא ר' מענדל לקאנסטאנטין ישן הוא זכה לכבוד גדול. "הלכו כל העיר לקראתו" (הסיפור השלישי, ד"ה "ושמעתי שהי'"), דבר שהכניסו במבוכה. אין זאת, אלא שהעלייה המיועדת לא"י עשתה רושם רב בצבור היהודי ורבים יצאו לפגוש את ר' מענדל לפני הנסיעה. על הזהות בין ר' מענדלי שבא מציקאנווקי ובין ר' מענדל מפרימישלאן ששהה בציקאנווקי ערב עלייתו לא"י, תעיד גם העובדה שבאותו סיפור משבחי הבעש"ט וכן בסיפור שקדם לו (ד"ה "שמעתי מהרב דקהלתינו"), נזכרים עוד שני אישים שהיו

40. ליקוטים יקרים, דף כג, עמ' ד.

41. ר' משה אפרים מסדילקאב, נכד הבעש"ט, מזכיר בסוף ספרו "דגל מחנה אפרים" חלום בו ראה את "הרב ר' מענדל מא"י", ולא נודע אם הכוונה לר' מענדל מפרימישלאן או לר' מענדל מוויטעבסק.

עמיתיו של ר' מענדל במסעו לא"י וכן אדם שלישי, שהתכוון לגסוע, אך כפי הנראה לא עלה חפצו בידו.

בהמשך הסיפור השני כתוב, שכאשר עזב ר' מענדל את המקום "בא ר' דוד מק"ק ליניץ כי ה' חושב לגסוע לאה"ק וקודם רצה להתראות עם ר' מענדל ולא מצא אותו בק"ק נעמרוב"⁴². מתברר אפוא, שר' דוד ידע על עלייתו הקרובה של ר' מענדל ועל הביקור שערך בנעמירוב והוא בא לשם כדי להפגש עמו, אך אחר את המועד. שמו של ר' דוד אינו מופיע ברשימת העולים שבס' "אהבת ציון" וכמעט וודאי הדבר, שעלייתו לא יצאה לפועל. גם הביטוי "היה חושב לגסוע" רומז על כך.

באותם הימים שהה בנעמירוב ר' פרידל מבראדי, שאף הוא נסע לא"י באנייה אחת עם ר' מענדל⁴³. מותר לשער, שמטרת ביקורו קשורה היתה אף היא בעלייה לא"י, ואולי היה זה ביקור-פרידה ממש. אם נפגש ר' פרידל עם ר' מענדל — זאת לא נודע.

עד כאן הסיפורים השני והשלישי. ואילו בסיפור הראשון, ד"ה "שמעתי מהרב דקהלתינו" מדובר על ר' נחמן מהארדיענקא, הראשון ברשימת העולים של ר' שמחה מזאלויץ. "כשרצה ר' נחמן לגסוע פ"ש לאה"ק"⁴⁴ הלך על קבר של הבעש"ט עם ר' יוסף מקאמינקע וכשחזר מב'ע שמח שמחה גדולה ואמר הבעש"ט ציוה לי לגסוע לאה"ק". ובהמשך: "ובנסיעתו שבת אצל הרב המוכיח". אין ספק, שהנסיעה אל המוכיח קשורה בנסיעה לא"י. מן הראוי לציין, שמכל הנסיעות הרשומות בשבחי הבעש"ט — ומספרן רב מאד, כידוע — רק בשתי נסיעות אלו, של ר' מענדל ושל ר' נחמן, זכו הנוסעים לבני-לוויה רבים⁴⁵. וודאי קרה הדבר לכבודה של א"י ולכבוד ההולכים לחונן את עפרה.

"והיה בנעמרוב ג"כ בחדש זה". כלומר, באותו חודש שבו ערך ר' נחמן את ביקורו אצל המוכיח, ביקר גם אצל ר' יעקב יוסף. "וגלוזה עמו ר' מענדלי פרעמיסלער". אולם, כפי

42. מכאן, אגב, אחת ההוכחות שהביקור נערך בנעמירוב וש"הרב" הוא ר' יעקב יוסף. מועד רבנותו

של ר' יעקב יוסף בנעמירוב חל בשנים תקי"ב-תק"ל. עיין "תולדות החסידות" עמ' 94 הערה 3.

43. נראה שר' פרידל היה בעל אמצעים כספיים, בניגוד לר' מענדל שנצרך לעזרת קרוביו וחייב היה לקמץ בהוצאות. ר' שמחה מזאלויץ מספר, כי שילם כ"ב טאלר "שכר ספינה בעדו ובעד אשתו", ר' מענדל נתן ט"ו טאלר "בלא חדר" — משמע שדחוק היה מבחינה כספית — "ור' פרידל ה' לו חדר מיוחד נתן שבעים טאלר" (אהבת ציון, עמ' ט). נוסף עוד, כי ר' פרידל מת לפני טבת תקמ"ג. ב"רובנה רבתי" לח. ז. מרגליות (וורשא תר"ע) עמ' 127 נרשם אישור קבלת כסף על ידי שד"ר מא"י, בין היתר כתוב: "ומסך הנ' מחויב אני ליתן סך ארבעה ועשרים זה' פ' (זהוב פוליש) לאלמנת המנוח החסיד המפורסם מ' פרידל ז'ל . . . מלבד חלקה במעות א"י המגיע לה כפי החלוקה של חכמים האשכנזים שבאה"ק טובב"א". האישור הוא מג' טבת תקמ"ג.

44. נסיעתו הראשונה קושטה בקישוט אגדת-משיח. עיין שבחי הבעש"ט, דף כד עמ' א.

45. פרט למקרה אחד, כאשר שליחים מיוחדים הביאו בת-זוג לר' אברהם בן ר' בער ממעזריטש, עיין: שבחי הבעש"ט, דף כד עמ' א.

שכבר אמרנו קודם-לכן, ביקר ר' מענדל פעם נוספת אצל ר' יעקב יוסף. ברור, שכל הנסיעות הללו קשורות באופן ישר לעלייה לארץ ישראל.

על ההד שערורה עליית השלשה תעיד גם העובדה, שר' דוד היילפרין אב"ד אוסטראה וזאסלאב, כללם בצוואתו (הוא מת בט"ו תמוז תקכ"ה): "לעניי ארץ הקדושה הרב ר' מענדל מפרעמיסליאן לשלוח שני מאות זהובים, ולר' נחמן מהארדענקא ורבי פרידל לכל אחד מאה וחמישים זהובים"⁴⁶.

(7) נמשיך בניתוח הסיפורים משבחי הבעש"ט לאור הידיעות המוסקות מן התעודה. "ועל ר' מענדלי שהי' בעת ההיא בן ל'ו שנים והרב הי' קרוב לששים שנה ואפשר יותר" (הסיפור השני). מהקשר הדברים נובע, ש"בעת ההיא" מתייחס לביקור המתואר באותו סיפור. למעלה זיהנו את האיש ואת טיב המאורע, וקבענו שהכתוב מדבר על ביקור פרידה שערך ר' מענדל מפרמיסלאן אצל ר' יעקב יוסף בנעמירוב בשנת תקכ"ד, ערב נסיעתו לא"י. ואם אמנם היה אז בן ל"ו, הרי משמע מכאן שנולד בשנת תפ"ח/1728. ואילו "הרב" נולד בשנת תס"ד/1704 בערך. יוצא איפוא, שר' מענדל היה צעיר ב-30 שנה בערך מהבעש"ט וקצת פחות מזה מר' יעקב יוסף⁴⁷.

ובאשר לזמן פטירתו של ר' מענדל, נוכל לקבוע את המועד האחרון. נאמר לעיל, כי בפתח קונטרס ראשון מ"דברי יושר ואמת" רושם המחבר את מועד הכתיבה: "יום ג' י"ט סיון תקל"ז". ובגוף הקונטרס, בהזכירו את ר' מענדל, הוא מצרף לשמו ברכת המתים, הסק מכאן, שעל כל פנים נפטר ר' מענדל חדשים אחדים לפני תאריך זה, זמן הדרוש להעביר ידיעה מא"י לפולין⁴⁸.

מתוך צירוף הנתונים הידועים לנו עתה, ניתן לקבוע גם את זמן פטירתו של ר' נחמן מהארדענקא. בסיימו את התיאור מביקורו של ר' נחמן אצל המוכיח (הסיפור הראשון), רושם בעל שבחי הבעש"ט: "ולשנה אחרת מת ר' נחמן ז"ל בחודש תמוז". לשנה אחרת — שנה לאחר מכן, ומדובר שם בביקור שנערך סמוך לעלייה לארץ בשנת תקכ"ד. לפי זה, יש לקבוע כי ר' נחמן נפטר בשנת תקכ"ה, היא שנת הגיעו לארץ. בהמשך הסיפור נמסר, כי הדבר אירע בשבת. "ושמעתי שמת ר' נחמן בשב"ק". אין להטיל ספק בשמועה זו, מכיוון שהיא מלווה תיאור מפורט מנוכחותו של ר' מענדל בבית ר' נחמן בליל שבת. כפי הנראה

46. דרכי ציון, בארטפעלד תרס"ט.

47. דובנוב קובע את שנת הולדתו של הבעש"ט לת"ס בערך (תולדות החסידות, עמ' 42). מסורת שבפי ר' אברהם יעקב מסאדיגורה מקדימה את לידת הבעש"ט בעשר שנים וקובעת שהמגיד גדול היה מן הבעש"ט בשבע שנים. עיין השל, שם, עמ' 237 הערה 72. ואין הדבר מתקבל על הדעת כלל ועיקר.

48. מ. קליערס, המביא מסורות מטבריה, כותב בספרו "טבור הארץ" (תרס"ו) עמ' קי: "רשום על המצבה נפטר כ"א תשרי והשנה נמחקה". תאריך זה נראה בעיני כשיחזור מאוחר ובלתי מדויק. שהרי, כ"א תשרי אינו סתם יום של חול, אלא הושענא-רבא. ובדרך כלל, כאשר הזכירו ימ"ח-ומועד לא היו רושמים את היום בחדש, עכ"פ לא אותו בלבד, אלא מציינים את החג.

שכב אז ר' נחמן על ערש-דווי ור' מענדל ישב לידו. לאחר הקידוש על יין, הלך ר' מענדל לביתו לאכול סעודת ליל-שבת. בסיום הארוחה נקרא בחזרה, שב לר' נחמן, מצאוהו גוסס וכו'. נשמת ר' נחמן יצאה בשבת לפנות ערב, והמספר מסיים את סיפורו בעצב: "ומת במנחה ויצאה מנוחה". ברור, אפוא, שיש לקבל כעובדה מוסמכת את הידיעה שר' נחמן נפטר בשבת.

אישור לפטירת ר' נחמן בשנת תקכ"ה (ולכל המאוחר בתקכ"ו) אנו מוצאים ב"אהבת ציון". ר' שמחה מזאליץ, מחבר הקונטרס, שהה בא"י רק שבעה חדשים בקירוב. בו' אייר תקכ"ה הוא עזב את מקום מושבו צפת, הלך לעכו והפליג דרך מצרים לאיטליה. בליורנו התעכב לפרק זמן ממושך. בעיר זו הומינו עשיר אחד לביתו. הלה סיפק לו כל צרכיו ותנאי התנה עמו שיעלה על הכתב את הקורות אותו בנסיעה לא"י ובארץ עצמה. "ואכתוב לו את כל הקונטרס הזה"⁴⁹. הנדיב האלמוני נתן לו לאחר-מכן סכום כסף להוצאות נסיעה "ונסענו בשלום... והלכנו כל הדרך עד שבאנו אל הים הגדול... ותעמוד הספינה אצל עיר דאנציג ומדאנציג ראיתי את אנשי עירי ונסענו עמהם לעירי"⁵⁰.

כפי הנראה, נכתב רובו של הקונטרס בליורנו, אך הוא נסתיים בפולין (המחבר כלל בו תיאור קצר מהרפתקאותיו אחרי עזבו את איטליה). ברשימת שלמה דובנא הנ"ל צויין, כי הכתב הוא משנת תקכ"ו. והיות שר' נחמן מוזכר ב"אהבת ציון" כשברכת המתים מצורפת לשמו, משמע שהאמור בשבחי הבעש"ט בדבר מועד פטירתו של ר' נחמן מתאים למציאות⁵¹.

משלל הענינים המופיעים בסיפור (השני) שבשבחי הבעש"ט, שנושאו ר' מענדלי "שבח מציקונאוקי", נביא רק שניים, הנוגעים ישירות לתעודה.

ראשית נציין את העובדה, כי העלילה המתוארת בסיפור זה מתפתחת סביב ענין התפילה. והרי, תיאור תפילתו של ר' מענדל נמסר גם בתעודה.

הסיפור פותח, כאמור לעיל, בהודעה ש"הרב" (ר' יעקב יוסף) היה משבח מאד את תפילת ר' מענדל והמחבר חוזר על הודעה זו באמצע הסיפור. וודאי לא בעניני חזנות קעסקינן אלא באופי התפילה, בצורתה ובכוונותיה, שהיוו כידוע נקודת-מוקד בעבודת-השם של החסידים. דווקא באותם הזמנים חלו תמורות עמוקות בגישה אל כוונות התפלה מצד אנשי הכת⁵². ר' יעקב יוסף מציין, כי ר' מענדל ור' פרידל — אותו הוא מכנה "בעל-הבית" — החזירו אותו לצורה הנכונה של התפלה. "גם אני נעשה [נעשיתי] כאיש המון ושכחתי דרך התפילה והם הזכירו אותי דרך התפילה". עיון בכתבי ר' יעקב יוסף וודאי

49. אהבת ציון עמ' ס. 50. שם, עמ' סד. ר' שמחה מת בערב פסח תקכ"ח. כך מציין

שלמה דובנא ברשימת הספרים שלו הנ"ל וכן בהקדמתו לס' אהבת ציון.

51. בס' "טבור הארץ" הנ"ל, עמ' קי כתוב: "יום פטירתו (של ר' נחמן) הוא ב' לחדש תמוז" וטעות בידי המחבר. ב' תמוז חל בשבת אחרי שנת תקכ"ד (למעשה אחרי תקכ"א) רק בתקל"ד.

52. וויס במאמרו האנגלי, שהזכרנו לעיל.

ישכילנו למה רומזים דבריו. מן הראוי עוד להוסיף, כי המסורת החסידית המאוחרת רואה את ר' מענדל כחותר לשלימות בענין התפילה.⁵³

והענין השני, הוא התיאור הניתן לר' מענדל כשותק, כאיש שאינו מדבר אלא רושם דבריו על הכתב. וכאשר עליו להגיב בדברים שבעל-פה, הוא עושה זאת בדרך מאולצת של גמגום עד שקשה להבינו. "והי' מגמגם בתשובתו כי לא דיבר שנים עשר שנים רק עפי' כתב וכשדיבר הי' תופס הדבור ומתישב טרם שהוציא הדיבור מפיו... והי' מגמגם ולא שמע ממנו (ר' יעקב יוסף שפנה אליו בשאלה) שום תשובה". אף כי יתכן שהכותב הפריז בתיאורו, הרי גם מן האמור ב"דרכי ישרים", ניכר כי ר' מענדל נהג בהתאפקות ביחס לדיבור, להשמעת קול וכד'. "כל המרבה דברים מביא חטא ר"ל שאפילו כשמדבר דברים עם בני אדם בחכמת התורה כידוע לנו מ'מ' השתיקה היא טובה יותר והטעם שיכול בשתיקה לחשוב בגדלותו ית' ולקשור עצמו בו יותר משיקשור עצמו בעת הדיבור"⁵⁴. על רקע זה מסתברת תגובתו של ר' מענדל כלפי אלה, שפנו אליו "לעסוק בעסקים".

(8) נוכחנו לדעת, כי באמצעות התעודה ניתן לפרש שלשה סיפורים משבחי הבעש"ט, שעד כה סתומים היו, ובוזו עלינו להתייחס — ולו בהערה קלה — לבעית שבחי הבעש"ט. מפאת העדר מהדורה מדעית של שבחי הבעש"ט, אין בידינו אלא ידיעות דלות בלבד על קובץ מופלא זה, על משמעותו ההיסטורית⁵⁵, מקורות יניקתו, מבנהו הספרותי ודרכי עריכתו. אך דייה הצצה אל בינות לדפיו, כדי להיווכח שבחלקו, לפחות, הוא בנוי מחרוזות סיפורים, המתלכדים סביב נושאים משותפים, גבורים משותפים ומוטיבים חוזרים ונשנים. והרואה בשבחי הבעש"ט "רק ערבוביה גדולה של אי-סדר של אין מוקדם ומאוחר, סיפורים שונים הנדפסים מפוזרים על פי מקרה והזדמנות"⁵⁶, שוגה בראייה. ודאי אין זה ספר מתוכנן מראשיתו ועד סופו. זהו קובץ מסורות ואגדות, שמעצם טבעו וכן בגלל ריבוי הידים שמישמשו בהכנתו, אינו ניתן לתיכנון קפדני. עם זאת, אין הוא חסר לגמרי סדר הגיוני במבנהו ובהרבה מקומות אף ניכרת בו חלוקה ברורה לקבוצות סיפורים. והבא להכניס בקובץ זה "מעט סדר, עד כמה שאפשר"⁵⁷, עלול להרוס את מעט הסדר הנמצא בו.⁵⁸

53. וכך נאמר "בסדר הדורות החדש", בערכו: "קודם נסיעתו (לא"י) היה מורגלא בפומא שאזכה להתפלל תפילה אחת כתיקונה לפני השם, עכשיו (אחרי הנסיעה) חכימנא טפי הלוואי שאזכה לומר תיבה אחת כתיקונה לפני הבורא כל עולמים".

54. דרכי ישרים, דף ט ע"ב — דף י ע"א.

55. ניתוח שלשת הסיפורים הנדונים במאמרו זה מוכיח, כי חרף היסודות האגדתיים, קיים בשבחי הבעש"ט חומר היסטורי ריאלי בלתי מפוקפק ובלתי ניתן לערער.

56. ש. א. הורודצקי, במבואו לשבחי הבעש"ט שבהוצאתו, תל אביב תש"ז, עמ' כח.

57. שם, שם.

58. ועיין הערת ג. שלום ב"תרביץ" כה (תשט"ז) עמ' 436 הערה 16: "הורודצקי סידר את תוכן ס' 'שבחי הבעש"ט' לפי ענינים, ועל-כן ניתק מסורות שבאו מאיש אחד מהקשרן המקורי, ולעתים קרובות נגרם עלידי כך בלבול קשה".

מצאנו לנכון להעיר הערה עקרונית זו ביחס למבנהו של הס' שבחי הבעש"ט, כדי שבתום דיוגנו הנוכחי נוכל להצביע על הזיקה שבין התעודה ובין סיפורים אחדים שבשבחי הבעש"ט, דף יט.

נדמה, כי ניתן להוכיח, שלפנינו מחרוזת של חמישה סיפורים שאליהם מתווספת התעודה, כדלהלן:

1. ד"ה "שמעתי מהרב דקהלתינו". הנושא: תמיהת ר' נחמן מהורידענקא בעת הלווית הבעש"ט שאין הוא "רואה מאומה". רק כשחזר מבית-העלמין "ראה נוראות גדולות". הערתו לר' זאב קיצעס: "בודאי צריך להיות כך".

2. ד"ה "שמעתי מהרב דקהלתינו". הציור המרכזי: התכונה בקשר לעליתו הקרובה של ר' נחמן לא"י, והוא קשור ישירות אל הסיפור הקודם. כשרצה ר' נחמן לנסוע בשניה לא"י הלך לקבר הבעש"ט וכשחזר משם אמר, שהבעש"ט ציווה לו לנסוע. ביקור הפרידה אצל המוכיח ובצדו תיאור מענין על התנגחות ביניהם ("ושמעתי אני הכות' שהיו בין ר' נחמן ובין המוכיח דברים חדודים"). בדרכו חזרה זכה לבני-לוויה רבים ("וליוו אותו כל אנשי העיר"). — ציון העובדה, שיש מבני החבורה שהניחו תפלין בתפלת מנחה ("והרב הניח תפילין... ור' נחמן התפלל בלא טו' ולא ראיתי את המוכיח אם התפלל שם"). — ממילא לא ידע אם הניח תפלין). — ביקורו של ר' נחמן אצל ר' יעקב יוסף בלווית ר' מענדל מפרימישלאן (כאמור, היה זה בחדש תמוז). ר' נחמן מוסר לר' מענדל דברי תורה בשם הבעש"ט, והלה מתרשם מהם עמוקות ("וקבל ממנו ותמה מאוד על חכמת הבעש"ט). — פטירת ר' נחמן בנוכחותו של ר' מענדל.

2 א. התעודה. ר' מענדל שנוצר שתי פעמים בסיפור הקודם הוא הגיבור הראשי של המסופר בתעודה. הנושא המרכזי, בדומה לזה שבסיפור הקודם: התכונה לעלייה לא"י. בסיפור מס' (1) קראנו על הלווית הבעש"ט. בעל התעודה קושר את מועד ביקורו של ר' מענדל בציקאגאווקי אל תאריך פטירת הבעש"ט. — סדר התפילה של ר' מענדל. — פדיון שבויים. — שאלת דמי הנסיעה לא"י. — סיפור "נבואת הילד".

3. ד"ה "שמעתי שהי' הרב משבח". המשך ישיר למסופר בתעודה. ר' מענדל בא מציקאגאווקי אל "הרב" (ר' יעקב יוסף) כדי "להפטר" ממנו קודם הנסעיה. תיאור בואו וראשית שהותו שם. — עניני תפלה שונים, בהם גם הוזכרה תפלתו של ר' פנחס מקארעץ. ושוב: מסופר על הנחת תפלין בעת תפילת מנחה, אך היה זה ר' מענדל שהניח תפלין במנחה, בניגוד למסופר בפסקה הקודמת. משמע, שלא היה נוהג אחיד אפילו אצל אותם האנשים). — אישים נוספים המתכוננים לנסוע לא"י. — נתונים אישיים על ר' מענדל ועל ר' יעקב יוסף.

4. ד"ה "ושמעתי שהי'". קובלנת ר' מענדל על הכבוד שעושים לו בקאנסטאנטיין ישן ("ואמר להרב שהכבוד כמשא כבד עלי"). עצת ר' יעקב יוסף.

5. ד"ה שמעתי מר' נחמן. ר' נחמן מפליג בשבח הבעש"ט. ובכך חוזר, למעשה, בעל

שבחי הבעש"ט לנושא מן הסיפור הראשון — לבעש"ט — ונסגר המעגל על המחרות כולה⁵⁹. זאת ועוד, סיפור קצר זה מתקשר עם קטע מסיפור מס' 2 ויחד עמו משחזר בעיה מן הבעיות המרכזיות שהעסיקו את ראשי הכת בתקופת הראשית שלה. בקטע דלעיל נאמר: "וקבל ממנו ותמה מאד על חכמת הבעש"ט". והמובן: ר' מענדל קבל — שמע דרוש מפי ר' נחמן בשם הבעש"ט, שעורר את התפעלותו מ"חכמת הבעש"ט". ברם, לא פורש מה היה נושא הדרוש. והנה, בסיפור שלפנינו (מס' 5) מופיע שוב הביטוי "חכמת הבעש"ט", והפעם בהקשר לנושא מוגדר. מספר ר' נחמן: "כשהייתי חסיד גדול הלכתי בכל יום למקוה קרה שבדור זה לא יכול לטבול שום אדם מקוה כזו וכשבאתי לביתי ומצאתי המקוה חם עד שכמעט בערו הכתלים ולא הרגשתי החמימות לערך שעה ואעפ"כ לא הייתי יכול לפטור מהמחשבות זרות עד שהוכרחתי לחכמת הבעש"ט".

משמע, שה"הליכה" למקוה קרה אמנם הביאה את ר' נחמן להתעוררות נפשית גדולה, אך לא סייעה בידו להשתחרר — להפטר — מן המחשבות זרות, עד שנוקק ל"חכמת הבעש"ט". "חכמה" זו היא איפוא תורת הבעש"ט, שבמקרה דנן מתיחסת לאופן הטיפול במחשבות זרות המטרידות את האדם בעת הפראקטיקה הדתית שלו. מסתבר לכן, שתחלה סבור היה, כי הטבילה במקוה קרה — המלווה מן הסתם בכוונות מיוחדות — תשחררו מן המחשבות זרות. אך משזו לא הועילה, נאלץ להשתמש באמצעים שאותם הורה הבעש"ט, ב"חכמת הבעש"ט". וזוהי "חכמת הבעש"ט" שר' נחמן "קבל" מפי ר' נחמן (סיפור מס' 2) ו"תמה מאד", וודאי בגלל החידוש שבה. כך מסייע סיפור אחד מן המחרות שלנו להבנת סיפור שני וידיעותינו על החסידות מתעשרות ומתבהרות.

וכאן מתעוררת השאלה: תעודה זו שאני מביא היום לפירסום, האין היא "שבח" מ"שבחי הבעש"ט", סיפור שמקומו במחרות הסיפורים על ר' נחמן ועל ר' מענדל ערב עליהם לא", שמשום-מה לא נכלל שם? ושמה אף שובץ תחילה בקובץ ה"שבחים", במסגרת הראויה לו, ורק לאחר מכן חלה ההשמטה? שהרי, העדר סיפור על ביקורו של ר' מענדל בציקאנאווקי, לא זו בלבד שגורם לאבדן ידיעות חשובות בתולדות החסידות בתקופה שבין פטירת הבעש"ט ועלית המגיד, אלא שהוא מונע בעד הקורא את האפשרות להבין אל נכון שלשה מן ה"שבחים" הקיימים, את הסיפורים 2, 3, 4. משמע שהללו נערכו כאילו המסופר בתעודה, או בסיפור הבנוי במתכונתו, מצוי בין הסיפורים 2 ו-3. אלא שמטעמים בלתי ידועים לנו, נשמט הסיפור והעורך לא דאג למלא את החסר על ידי תוספת ידיעה שתחבר סיפור 2 עם סיפור 3, תזוהה את ר' מענדל מפרימישלאן עם ר' מענדלי שבא מציקאנאווקי.

ידיעותינו המעטות על כל הקשור בגיבושה הספרותי של המסורת החסידית הקדומה אינן מאפשרות לקבוע אם אמנם שימשה התעודה — או עיבוד מסויים שלה — אבן לבנין שבחי

59. הורודצקי ריסק את היחידה הספרותית הנדונה בזה ופיזר את חמשת הסיפורים בארבעה מקומות בשבחי הבעש"ט שבמהדורתו.

הבעש"ט, ואם כן הדבר, כיצד קרה שהיא הושמטה לפני העריכה הסופית של קובץ אגדתי-היסטורי זה. דייני במקום זה — בהעמדת השאלה.

אולם אחת, דומני, נוכל לקבוע ללא היסוס: קיימת זיקה ברורה בין כתב היד המספר על ביקור שערך ר' מענדל פרימישלאנער אצל קרוביו בציקאנאווקי לפני שעלה לא"י, ובין הסיפורים שבבחי הבעש"ט דף יט, המתארים את התכונה הגדולה שליוותה את ר' נחמן מהארידענקא ואת ר' מענדל שבה מציקאנאווקי ערב עלייתם לא"י. מטעם זה יש להקדים את מועד כתיבת התעודה להדפסת שבחי הבעש"ט (תחלת תקע"ה).

ל ש ו ן ה ת ע ו ד ה

בזמן אשר נסע ר' מנחם מענדל פרעמיסליאנער לציקונוֹפֿקי ולנסוע משם לארץ הקדושה הבעש"ט לא היה בחיים, הוא מת ב' שנים קודם כי הוא מת בשנת תק"מ ורמ"מ נסע לציקונוֹפֿקי בשנת ¹ תקכ"ה. הוא כעס מאד על האנשים אשר היכו כף אל כף בשעת התפילה, חוץ הכריעות לא עשה שום תנועה בתפלת י"ח רק ה' עומד כאיש אשר אין בו חיים. רמ"מ היה ניעור כל הלילה ולומד, קודם אור הבוקר הלך למקוה, וכשיאור היום התפלל תפלת שחרית תפלת ותיקין. נסע לארץ הקדושה מחמת שהתחילו לנסוע אליו לעסוק בעסקים. דודו ר' הירש בציקונוֹפֿקי נתן לו מעט על הנסיעה לא"י. פ"א הלך לטבול והמקוה היתה אצל גהר דניעסטר, ומעבר השני ה' יהודי אשר ישמעאל אחד החזיק אותו תפוס עבור חוב, וצעק היהודי מעבר השני סיראקא לרחם עליו ולפדותו. ונסע על עבר השני ופדאו וכעס עליו דודו ונתן לו בן דוד ר' מאיר ציקונוֹפֿקער בן ר' שלמה ריש אדו' ובירך אותו שיהיה עשיר. פעם א' חלה ² בנו ילד יונק שדים בפתע פתאום ותמהו האנשים ואמרו אחד לחבירו הלא ה' בריא אולם, וסיפרו כי אביו ה' יושב ולומד בס"ח או בספר קבלה אחר, והפך הילד פניו מהשדיים לאביו ואמר לו אבי הפשט אינו כך כמו שאמרת, והחלה וימות. כ"ז סיפר לי אבי שהי' בבית רמ"מ בערך שתי שנים.

1. כאן באות שלש מלים שנמחקו: "תקכב תקד או"

2. שתי שורות מחוקות, וניכר על פיהן היסוס הכותב: "למד בס"ח או בספר קבלה אחר, ובנו ילד יונק שד . . . שדי אמו בבית הוה, והפך . . . לאביו ואמר".